

M E V L Â N A
Y I L L I Ğ I

TURİZM DERNEĞİ
KONYA
1963

YENİKİTAP BASİMEVİ — KONYA

Sultan Veled Ve Eserleri

Yazan : SOFİ HURİ

Bu sene 17 Aralık ve ona tekaddüm eden günlerde Hazreti Pîr Mevlâna Celâl-ed-din-i Rûmî'nin bu dünyadan öbür dünyaya intikalinin 690'ıncı sene-i devriyesi vesilesiyle icra edilmesi mu-karrer olan Saha Âyin-i Şerifinin güftesi, Sultan Veled hazretle-rinin «Rebabnâme» adlı manzumesinden alınmıştır. Bu güzel vesile, bende, bu yazıyı Sultad Veled hazretlerine ve eserlerine, bilhassa Rebabnâme'ye tahsis arzusunu uyandırdı. Sultan Veled'in muh-terem pederi Mevlâna hazretlerinin müddeti hayatında ve ondan sonra ne büyük rol oynadığı cümlelerin malûmudur. Nitekim Şeyh Galib Dede de divanında şöyle diyor :

«Her kim ki Celâl-ül Rûma vaslede murad
Sultan Veled'den eylesin istimdad,
Zira ki verasette, şefaatte tamam
Taksim olunur cemi-i nâsa evlâd.» (1)

Hız. Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled Baha-ed-din Ahmed, Lâ-rende (yâni Karaman)da Hicrî 623 (yâni 1226) da dünyaya gel-diği zaman, babası henüz on dokuz yaşında idi. Sultan, Veled'in gençliği, Bürhan-ed-din-i Tirmizî, Şems-ed-din-i Tebrizî, ve Kon-yalı Salâh-ed-din Feridun Zerkûb gibi vaktin' en büyük sûfi üs-tadlarının hizmetinde geçmiştir. Sonra da Selâh-ed-din onu ken-disine damat etti.

Büyük şâir Cami «Nafahat-ül-üns» adlı ve sûfi evliyalarının hayatlarını anlatan eserinde bize naklettiğine göre, Sultan Veled

(1) Şeyh Galib Divanı s. 149.

büyüdüğü zaman babasına o kadar benziyordu ki, tanımayanlar, onları iki kardeş sanırlardı. Onun için baba oğluna bir çok defa «Ahlâkta bana insanların en çok benziyenisin» buyurmuştu. Sultan Veled babasının o kadar sevgisini kazanmıştı ki, bir gün Hz. Mevlâna, medresesinin duvarına kalın kalemle «Bizim Baha-ed-din'imiz iyi talihlidir, hoş yaşadı ve sıkıntısız ölecektir», diye yazmıştı.

Sultan Veled, tasavvufta ilk terbiyesini bilhassa Seyyid Sırdan adıyla şöhret kazanan Bürhan-ed-din Muhakkık hazretlerinden almıştır. Şems'in ikinci defa darılıp Şam'a gitmesinde Mevlâna kendisini yirmi dostla ve elçilik ile Şam'a gönderdi. Şems'e Babasının ricasını arzetti; Konya'ya dâvet eyledi. Hep birlikte yola çıktılar.

Mesnevîyatı'nın ilki İptidanâmede açık bir Fars'ça ile bu gidişi ve dönüşü anlatır. Avdette Şems'e olan büyük saygısından dolayı ata binmemiştir. Bunun bir zaruret neticesi olmadığını Sultan Veled bilhassa kaydeylemektedir. Şah atlı, bende atlı bu nasıl olur diye itizar eylemiştir. O zaman Sultan Veled henüz 22 yaşlarında toy bir delikanlıdır. Köy çocuğu değil uzun yürüyüşlere alışkın olsun. Şam'la Konya arası zamanımızda dahi hayli mesafedir, o zamanın yollarını ve nakil vasıtalarını düşünmelidir. Yol tam bir ay sürmüştür. İşte Sultan Veled Efendimiz, bu sıkıntıda, bu zahmette büyük kolaylık ve yüce rahmetler, himmetler elde etmiştir. Konya'ya geldiklerinde Şems, Mevlâna'ya oğlunun nezaket, edeb ve tavazuunu anlatmış, medh ve sena eylemiş, baba da tahsin ve âferin okumuştur. O zaman, şu mühim sözü demiş :

« Serimi (yâni başımı) Mevlâna'nın yolunda ihlâsla feda ettim, Sırrımı Sultan Veled'e bağışladım. » (1)

Eflâki'ye göre Mevlâna Celâl-ed-din 672 (1273 — 4 yılında bu dünyadan öbür dünyaya intikal ettiği zaman, yakîni ve yardımcı Şeyh Hüsâm-ed-din Çelebi onun yerine geçti, sonra 638 (1284) yılında Şeyh Hüsâm-ed-din'in vefatı üzerine şeyhlik Sultan

(1) Dîvanı Sultan Veled. F. Nafiz Uzluk. 1941. s. 18.

Veled'e intikal etti, ve biyografların kaydettiğine göre, Sultan Veled hazretleri, babasının eserlerini, ondan daha aşağı kalmıyan bir lisan zarafeti, açıklık ve belâgatiyle tefsir ve şerhe ömrünün sonuna kadar devam etti. Seksen altı yaşında 10 Recep 712 (yâni 11 Kasım 1312) yılında vefat etti ve yerini, oğlu Celâl-ed-din Emîr Ârif Çelebi aldı.

Fars'ça olarak yazmış olduğu ve babasının tâlimleri hakkında tefsir ve hitabeleri ihtiva eden eserleri arasında Sultan Veled, İbtidanâme, Rebabnâme, İntihanâme adlı ve mesnevî üslûbunda yazılmış eserler bırakmıştır. «Rababnâme» nin yüzüncü kısmında Türkçenin Selçuk lehçesinde yazılmış yüz elli altı beyti ihtiva eden bir kıt'a vardır. Elde bulunan Garbî Türkçe olarak yazılmış ilk mühim nûmunelerden biridir. Bundan başka Sultan Veled'in büyük bir Farsî Dîvanı ve mensur olarak «Maarif» adlı bir eseri vardır. Rebabnâme 700 (1301) yılının dört ayı içinde yazılmıştır. Tamamen tasavvufî bir gaye ile kaleme alınmış olan bu manzumenin ismi, şi'rînin başlangıcındaki rebap adlı musikî âletinin medhiyesinden kinâyedir; tıpkı Mevlâna Celâl-ed-din'in Nay'ı medhüsenâ ederek Mesnevîye girişi gibi...

«Rebabnâme» Hz. Mevlâna'nın Mesnevîsi ile aynı vezinde yazılmıştır. Türkçe kısımlar aynen mutad farisî vezne göredir. Kullanılan kelimeler de koyu Türkçedir; Arapça, Farsça kelimeler azdır. Dil, devrin Horasan—Anadolu Türkçesidir. Yalnız lisan cihetinden bakılacak olursa, bu beyitler çok şâyânı dikkattir, çünkü bunlarda Osmanlı İmparatorluğunun kurulma halinde olduğu devirdeki Anadolu Türkçesinin nûmunesini görüyoruz.

Sultan Veled, bir şâirden ziyade, şiirle tâlim eden tasavvuf üstadıdır. Bunun için anlatmak istediğini en berrak ve en kestirme şekilde, lisan fantazisine bakmadan ifade eder. Lisan sâde ve anlaşılır bir Türkçedir.

Sultan Veled bir yerde sanki Türkçesinin zayıf olduğunu ifade etmek istercesine şöyle diyor :

« Türkçe bilseydim, ben ide idim size
Sırları kim Tanrı'dan değdi bize. »

Burada her halde ancak Türkçe şiiri, Fars şiiri yazdığı kadar kolay yazamadığını ifade etmek istemiş olabilir. Çünkü, Türkçe lisana mükemmel surette hâkim olduğunu eseri bize açıkça göstermektedir; sonra esasen bütün hayatını bir Türk memleketinde geçirmiş olması da buna kâfi delildir.

Sultan Veledin Türkçe beyitlerinin mevzuu tabiatıyla tasavvuf felsefesidir. Bu yüz elli altı beyitlik nisbeten kısa sayılan kıta'da bile, yalnız muharririn ve şanlı şöhretli babasının değil, tasavvuf mektebine mensup hemen her şâirin eserlerinin hususiyeti olan gerçek Şarkın istidlâlî tarzı görülmektedir.

Böylece Sultan Veled'in Türkçe beyitleri, Mevlâna Celâl-ed-din'in medhiyle başlar; sonra onun tâliminin bütün dünya zenginliklerinden evlâ olduğunu söyler; daha sonra da, okuyucudan, kendisine (yâni Sultan Velede) hakikati göstermesi, ve damlanın denizde kaybolması gibi kendisinin şahsî varlığını silmesi için Cenab-ı Hakk'a niyaz etmesini rica eder. Biraz sonra Mevlâna hakkındaki sitayişine devam eder; burada deniliyor ki Allah'ın mevhibeleri her veliye göre değışir, fakat bunlardan hiç biri Mevlânâ Celâl-ed-din'e ihsan edilen mevhibe derecesinde değildir. Sonra, eski Peygamberlere verilen mevhibeler sıralanıyor; ondan sonra da bize Cenab-ı Hakk'ı kendi velîlerinden ayrı görmememiz tavsiye ediliyor; ve canımızı Allah'a teslim etmemiz emrediliyor. O Allah'a ki, bize karşılığını yüz misliyle ödeyecektir. Rüya da can nasıl bedenden ayrılıp kendiliğinden bir âlem yaratıyorsa, öldüğümüz zaman da öyle olacaktır. Ancak canımızın, beraberinde götüreceği ve cennete girmek için pasaport hizmetini görecek olan imanımızı îtina ile muhafaza etmemiz gerektir. Bundan sonra, şâir, aşktan dolayı, canı, zinde kalan velînin bulunduğu mes'ud hâle temas ediyor; böyle bir zâtı bulup ona sıkı bağlanmamız tenbih ediliyor. Sonra deniliyor ki, eğer canı görmek diliyorsak, can gözülle onu aramamız lâzımdır; çünkü idrâki mümkün her-

nevi varlığını, bunu görmeğe kifayetli bir gözü vardır, bizim ise bu gözü, ancak misli misline umdesi gereğince, kullanmamız icap eder. Allah adamının faziletleri hakkında bir hayli tafsilâttan sonra biraz garip bir parça görüyoruz, bunda Sultan Veled, eğer Türkçe bilse idim, bütün bildiklerimi okuyucularıma bildirirdim, diyor, ve « O okuyucu ki onu bir baba gibi severim ve sevgisini temenni ederek dua eylerim, » diye ilâve ediyor. Sonra ona sımsıkı tutunmamızı söylüyor, çünkü bunu yapamazsak, nereye gidelim ? Yine veliyi Allah'tan ayrı görmememiz ısrarla tavsiye ediliyor, çünkü biri iki görenin gözü şaşırır. Bu şekilde veliyullahı Cenabı Hak'la aynılaştırma mevzuu üzerinde bir hayli durulmakta ve bir hikâye ile desteklenmektedir. Bu hikâye, Mesnevî'den alınmıştır. Allah, Musa ile konuşurken kendini hasta bir velî ile aynılaştırıyor : ve en berrak bir lisanla, kendisiyle velîlerin bir olduklarını ilân ediyor.

« Tanrı dedi sayrı [1] oldum Musa'ya

Kendi, dostum kişi böyle isteye. »

Ondan sonra okuyucu, dünyayı terke ve hakikati kazanmış olanlardan olmağa dâvet olunuyor; çünkü Cennettekiler, öyledir ki, daha dünyada iken bile, geceleyin güneşi, ve karanlıkta ışığı görürler; onlar; ibliste onlar huriyi, küfürde ise gerçek îmanı bulurlar; onlar nefislerine karşı ölmüşlerdir ve Allahla bir olmuşlardır; onlar damla gibi denize düşmüşlerdir; fakat biz onlara damla dememeliyiz, bilâkis onlara Umman demeliyiz; onlara sımsıkı yapışmalı; ve başka her şeyden vazgeçmeliyiz.

Eğer Sultan Veled gerçekten Anadolu Türkçesinde ciddiyetle edebî şiire ilk teşebbüs edenlerden oldu ise, muvaffakiyeti bir hârikadır. Şiirlerinin pek te şâirâne olmaması hiç mühim değildir. Çadır ve çarşı yerlerinde kullanılan kaba lehçelerden, mânevî felsefe öğretecek bir dilin terkibi, küçümsenecek bir muvaffakiyet değildir.

(1) Hasta.

Bir Gazelden Misal

Senin evin bu gece nur duttu
Anınçün kim içinde ay düştü
Karanu (1) kalmaya anda ki bu ay
Ev aydından (2) dolucık belli olur
Kim uğru (3) evde kaldı yoksa gitti.

Diğer Bir Gazelden

Tanrı için gel bana kim anasın Tanrıyı
Ver bu cihanı bugün kim alasın Tanrıyı
.....
Göge ağasın (4) canım ger alasın sen benim
Aç elini ver malın kim tutasın Tanrıyı

Burada da Sultan Vele'd'in Rebabnâme'deki Türkçe kıt'alarından tercüme edilmiş olan parçalar, bütün Dîvandaki şiirlerin bir nümunesi olarak intihap edilmiştir.

Mevlânadır evliya kutbu bilin
Ne kim ol buyurduysa anı kılın
Tanrıdan rahmettir anın sözleri
Körler okursa açıla gözleri
Kangı kişi kim bu sözden yol vara
Tanrı anın müzdini (5) bana vere
Yok idi mal davarım kim verem
Dostluğun mal ile bellu gösterem
Uslu (6) kişinin malı sözler olur
Malını verür bu sözleri âlur
Mal topraktır bu sözler candürür
Uslular andan kaçar bunda durur
Söz kalır bakı davar fâni olur
Diriyi tut kogıl anı kim ölür.
Tanrıyı tut kim kalasın ebed sen
Gün ve gece Tanrıdan iste meded
Yalvarıp zârî kılup digil ana
Rahmet etgil kendi lütfundan bana
Gözümü aç kim seni bellu görem

(1) Karanlık. (2) Aydınlık, nûr. (3) Hırsız. (4) Çıkasın, uruç ey-
liyesin. (5) Mükâfatını. (6) Akıllı.

Damla gibi denize girem duram
Nite kim damla denize karılır
İki kalmaz damla deniz bir olur
Ben daki (1) damla bigi (2) deniz olam
Ölmiyem deniz bigi² diri kalam
Uslular hayran kalır bu sözlere
Kim halâyık (3) hâlikı nite göre
Ben bulara ederim kim ol yüzü
Kimse görmez girü (4) görür kendüzi
Tanrı kendi nûrunu ana verir
Ol nûr ile Tanrıyı bellü (5) görür.
Harf içinde bu kadar mânâ sığar
Bu söz ile uslu yukarı ağar (6)
Fehmeder kim Tanrı gördü Tanrıyı
Tanrı nûrudur ki sordu Tanrıyı.

Ussunu kogıl deli ol bu yola
Bu yola bir can veren yüz can ala
Tanrıdandır can gerü vergil ana
Kim ivaz vere ogüş (7) canlar sana
Ol yere ek canı kim bir yüz ola
Ekmiyen anda hâli yavuz (8) ola
Uykuda gör canını kande gider
Sensiz anda can nice işler eder
Sen yatıcak göğdeden canın uçar
Kuş bigi kande dilerse yir içer
Kendüzünden yüz suret bir can olur
Şehr olur bâzar olur dükkân olur
Kendiden hem yer olur hem gök olur
Can uyanıktır eğer göğde yatur
Böyle bilgil sen ölücek canını
Can verirken key sakın imanını
Kim bile ilete (9) anı can Tanrıya
Uçmak içre hürilerle yürüye
Bahtlı ol can ki canı aşkıtır
Kulluğu bu yolda sâfi sıdktır

(1) Dahî. (2) Gibi. (3) Mahlûkat. (4) Yine. (5) Âşikâr. (6) Çıkar.
(7) Çok: (8) Kötü, fena. (9) Beraber götüre.

Aşksız canı ölü bilmek gerek
Ol ki âşıktır anı bulmak gerek
Kim canını aşk ile diri ede
Hem nûrundan bu karanlık gide
Kendüzi bigi seni has eyliye
Rahmetinden yazığın (1) bağışlaya
Bu cihanda ol eri key istegil
Anı tutgil ayruğın elden kogıl (2)
Anı tutanlar cihan ıssı (3) olur
Belki onlardan cihan diri kalır
Bu cihan göğde bigi anlar canı
Göğdeye bakma içi gör can kani
Göğde görünür canı göz görmedi
Can niteliğini uslu sormadı
Can görünmez kim yüzün gözler göre
Göğde değil kim kela karşı dura
İlm ile gör can yüzün ko bu gözü
Öyle kim ussun görür her bir sözü
Her nesenin (4) gözleri ayruksudur (5)
Sende yüz göz var dukaşını (6) görür
Sözlerin gözü yayık kulak olur
Key sözü yavuz sözü kulak bilir.
Tadmağın (7) gözü ağızdır göğdede
Tatlıyı acıdan ol key farkedede
Her nesneye sen anın gözüyle bak
Kim göresin düşmiyesin sen irak
Can yüzüne can ile bakmak gerek
Can dilersen o nur olgıl nûr için
Hur dilersen var hur olgıl hur için
At ile bilgil deve çift olmadı
Eyle (8) kim yavuz eden key bulmadı.

Türkçe bilseydim ben edeydim size
Sırları kim Tanrıdan değdi bize
Bildireydim söz ile bildiğimi

(1) Günahın. (2) Bırak. (3) Sahibi. (4) Nesne. (5) Ayrıdır. (6) Her şeyi. (7) Zevk, tad alma. (8) Öyle.

Bulduraydım ben size bulduğumu
Dilerim kim görelers kamu anı
Cümle yoksullar ola benden (1) gani
Bildirem dukaline bildiğimi
Bulalar ulu kıcı (2) bulduğumu
Tanrıyı peygamberinden istegil
Zinhar anı Haktan ayrı sanmagil
Ol ki buldu Tanrıyı key tut anı
Anı bulicak deme Tanrı kanı
Tanrı andan ayrı değil aç gözün
Ol verir bana hemişe o ruzun
Kim ki biri iki görür şaşır
Sözünü işitmegil kulmaşıdır (3)
Ey karındaş bu sözü ile ki var
Ol bile kim Tanrıyı candan sever
Gök ve yer anın katında bir ola
Tanrıdan işi taşı (4) pür ser ola
Yüz olursa harfler bir söz olur
Sözler ile âkıbet bir göz olur
Ne ki verse ölür ol bir can kalur
Ol cihanda kul ile sultan kalur
Kul ve sultan birdürür iki değil
Ol sera içre bir olur bey ve kul.

Tanrı dedi Sayru (5) oldum Musaya
Kendi dostin kişi böyle isteye (6)
Ulu kişi geldi beni görmeğe
Nitedirkim gelmedin sen sormağa
Musa dedi hâşâ senden sayruluk
Sen hâliksin sana kandan sayruluk
Yine dedi sayru oldum gelmedin
Dediğim sözü hesabâ almadın
Musa dedi bu sırrı anlamazam
Maksudun nedir bu sözden bilmezem
Tanrı dedi sayru oldu bir velim

-
- (1) Benim vasıtamla. (2) Küçük, ufak. (3) Kötü, yaramaz adam.
(4) Dışı, harici. (5) Hasta. (6) Araya.

Dünya içre sayruluk tarttı delim (1)
Bir anı nişe (2) varup görmedin
Nitesin (3) deyüp hâlingen sormadın
Ben anın sayruluğundan sayruvem
Sanki ben ol veliden ayruvem
Kim anı göre beni görmüştür ol
Kim anı sora beni sormuştur ol
Beni anda anı bende görünüz
Beni andan anı benden sorunuz.

BİBLİYOGRAFYA

Gibb E. J. W. History of Ottoman Poetry.
Veled Çelebi Dîvan-ı Türki-i Sultan Veled (K. S.)
Nafiz Uzluk Dîvan-ı Sultan Veled
The Encyclopedia of Islam.

(1) Çok. (2) Nice, nasıl. (3) Nasılsın.